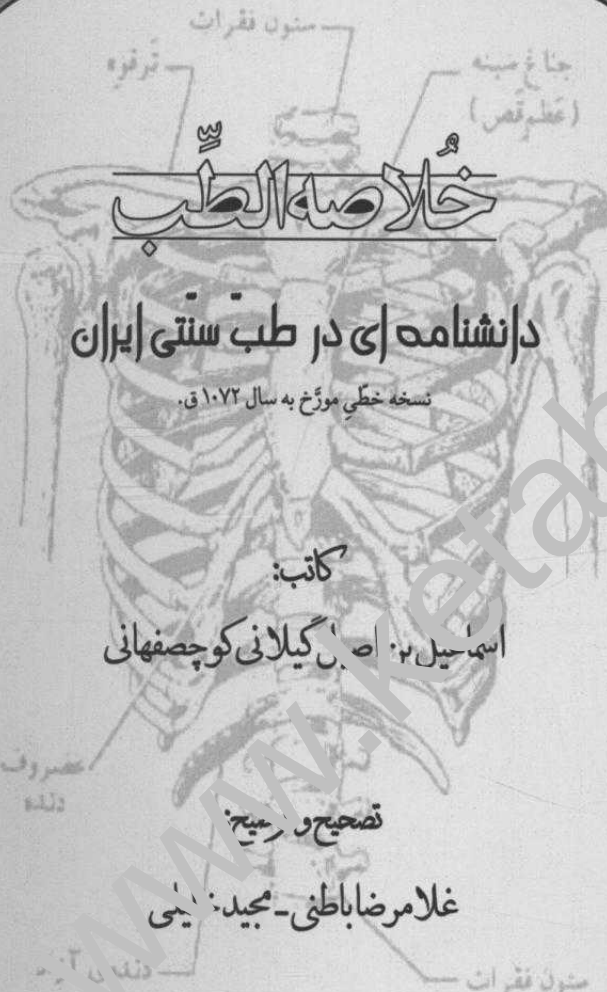




خلاصه الطب

دانشنامه ای در طب سنتی ایران

نسخه خطی مورخ به سال ۱۰۷۲ ق.

کاتب:

اسحاق بن ابراهیم گیلانی کوچصفهانی

تصحیح و ترجمه:

غلامرضا باطنی - مجید نیلی

دنده ها و سینه

نام کتاب: فلاصه الطب

مؤلف: دکتر غلامرضا باطنی - دکتر مجید خلیلی
ناشر: پژواک البرز - سفارش مرکز تحقیقات فلسفه و
تاریخ پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تبریز

نوبت چاپ: اول

سال چاپ: ۱۳۹۶

برازن: ۵۰

قطع: رقعه

تعداد صفحه: ۳۰۸

چاپ و صحافی: البرز

قیمت: ۲۸۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۶۷۸۶-۲-۴

- سرشناسه : گیلانی کوچصفهانی، اسماعیل بن اصیل
- عنوان و نام پدیدآور : خلاصه الطب: دانشنامه‌ای در طب سنتی ایران نسخه خطی مورخ به سال ۱۰۷۲ ق. / کاتب اسماعیل بن اصیل گیلانی کوچصفهانی؛ تصحیح و توضیح غلامرضا باطنی، مجید خلیلی؛ به سفارش مرکز تحقیقات فلسفه و تاریخ پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تبریز.
- مشخصات نشر : تبریز: پژواک البرز، ۱۳۹۵.
- مشخصات : ۳۰۸ ص.: نمونه؛ ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م.
- شماره : ۲۸۰۰۰۰ ریال : ۴-۲-۹۶۷۸۶-۹۶۷۸-۶۰۰۰-۹۷۸
- وضعیت نشر : فیپا نویسی
- یادداشت : ص. ۲۷۹ - ۲۸۲.
- عنوان دیگر : دانشنامه‌ای در طب سنتی ایران نسخه خطی مورخ به سال ۱۰۷۲ ق.
- موضوع : پزشکی سنتی -- متون قدیمی تا قرن ۱۴
- موضوع : ۲۰.Traditional medicine -- Early works to century
- شناسه افزوده : باطنی، غلامرضا، ۱۳۶۰ - مصحح
- شناسه افزوده : خلیلی، مجید، ۱۳۴۷ - مصحح
- رده بندی کنگره : R۱۲۸R/۱۳۹۵۳ ۸خ۹۴/
- رده بندی دیویی : ۶۱۰
- شماره : ۴۴۲۱۰۰۳
- کتابشناسی ملی

فهرست مطالب

مقدمه	ز
متن کتاب	۱
در بیان ارزشش	۲
در بیان آنکه علم طب چه معنی دارد؟ و مقصود از طب چیست؟	۵
در تشخیص مزاج	۷
در شناختن پینه اب و سوب	۱۰
در تفصیل و تشخیص امراض	۱۲
اندر شناختن کیفیت بحران	۱۴
در شناختن هر علتی که تا چند روز غلبه وود	۱۸
در بیان امراض	۲۳
در بیان اسمای علل	۳۴
در بیان اسماء علل و علامت ها و صفت های آن علی بن ابی طالب علیه السلام	۳۸
در انواع صداع	۴۱
اختیار وقت مجامعت	۵۴
در شناختن آنکه بچه در شکم مادر، نر است یا ماده؟	۵۹
فصل	۶۳
فصل	۶۵
فصل	۶۶
صفت منافع سبزه ها	۶۸

- ۷۰..... خضایی که موی را سیاه کند
- ۷۳..... در بیان نُسَخَت ها که در هر عِلَّتی، فایده ی علی الخصوص بدهد
- ۹۰..... اندر شناختن رگ ها و شریان ها که بگشایند، و بزنند، و داغ کنند
- ۹۷..... اندر طبع و مزاج و منفعت و مضرّت گوشت ها
- ۱۱۳..... اندر شناختن نبض و اندر آنکه نبض چیست؟
- ۱۱۷..... اندر شناختن آنکه چرا حال های شریان، از ساعد جویند؟
- ۱۱۹..... اندر شناختن آنکه نبض را چگونه باید جُست؟
- ۱۲۳..... اندر رکت نبض
- ۱۲۷..... اندر اجناس نبض
- ۱۲۹..... اندر شناختن آنکه حکمت نبض از چند جنس است؟
- ۱۳۲..... اندر شناختن بحرار، و آنکه بیان چیست؟ و چند نوع است؟
- ۱۳۹..... اندر شناختن وقت بیمار را و نیک و بدی آن
- ۱۴۴..... اندر شناختن روزهای بحران
- ۱۵۱..... اندر شناختن منفعت و مضرّت داروهای سرد و ملین
- ۲۱۴..... اندر انواع مسهلات و اندر داروهای پخته اندر تبها و بیماریهای گرم
- ۲۲۴..... تشریح رگ ها و منافع و مضارّ فصد آنها
- ۲۲۹..... رگ های پا
- ۲۳۱..... رگ های سر و گردن
- ۲۳۳..... اندر مضرّت ها که از افراطِ خون به در کردن، تولّد کند
- ۲۳۴..... اندر شناختن مضرّت های بیرون ناکردن خون و حاجتمندی بدان
- ۲۳۹..... اندر شناختن مزاج های دماغ معتدل
- ۲۴۴..... اندر شناختن مزاج چشم

- ۲۴۵..... اندر شناختن مزاج های دل
- ۲۴۸..... اندر شناختن مزاج های جگر
- ۲۴۹..... درباره شیر و منافع و مضار آن
- ۲۶۰..... اندر شناختن منفعت و مضرت ترها و آنچه از آن به کار رود
- ۲۷۱..... باب اندر طلب فرزند
- ۲۷۵..... تدویر اهل و آخر نسخه
- ۲۷۹..... منافع و مآخذ

مقدمه

تاریخ طب سنتی ایران مجموعه ای متکثر و گسترده از تدوین و تکامل دانش پزشکی در ایران، از دوران باستان تا کنون است؛ ایرانیان از کهنترین روزگاران، همواره نسبت به دانش طب، اهتمام ویژه ای داشتند چنانکه بسیاری از شواهد باستان شناسی و تاریخی، مؤکد بر این موضوع می باشد؛ وفور شواهد مذکور تا به حدی است که ایران را یکی از حوزه های کهن طبّی دنیای قدیم می دانستند و در کنار حوزه های طبّی چین و شرق آسیا، هند، بین النهرین،

مصر و یونان از ایران به عنوان یکی از پایه گذاران بنیان های طب و دانش سلامت نام می برند.

در کنار مبناهای مذهبی که کمابیش در اغلب رویکردهای طبّی در سراسر جهان، قابل پیگیری است و بخشی از فرآیند درمان را به دعا، تعویذ و شفای روحانی مستسب می دانند، در طب سنتی ایران، اغلب رهیافت های طبّی ریشه داشته، قابل ردیابی است چنانکه در ایران باستان، به تصریح اوستا، پنج طبقه از پزشکان، به فعالیت های طبّی اشتغال داشته اند:

«(۱) کسی [از پزشکان] به یاری آشه درمان کند؛

(۲) کسی [از پزشکان] به یاری دانش درمان کند؛

(۳) کسی [از پزشکان] با کازد درمان کند (۴) کسی

[از پزشکان] با گیاهان درمان کند؛ (۵) کسی [از

پزشکان] با منثره درمان کند.» (اوستا، ۳/۱۳، ج ۱،

ادبیهشت یشت: ۲۸۸)

این تقسیم بندی، به روشنی، پیشرفتِ دانش پزشکی را در ایران باستان مشخص می کند به طوری که می توان پنج دسته مهم «روانپزشکان»، «پزشکان عمومی»، «جراحان»، «گیاه پزشکیان» و «پزشکان روحانی» (موبدانِ زردشتی)^۱ را جزء طبقات پنجگانه ی اطباء محسوب کرد.^۲

۱- در ایران زردشتی مهم ترین نوع پزشکان همین موبدان یا «پزشکانی که با منتره ی ورجاوند - رمار کنند» (اوستا، ۱۳۸۳، ج ۱: ۲۸۸) شناخته می شوند؛ شاید همین سببِ پزشکی روحانی یا ادعیه و نذورات را بتوان در فرهنگ اسلامی نیز مشاهده کرد بطوری که برای برخی از دعاها یا قرائت سوره های قرآن، خاصیت در سحر فائل می شوند و نمونه های مختلفی از آن در آثار طب النبوی، طب الصادق، فائده الجنان و... ذکر شده است. (عبّاس نژاد و باطنی، ۱۳۹۳: ۱۶)

۲- برخی از پژوهشگران غربی، متأسفانه بدون آگاهی از تبار و زبان پزشکانِ درمانگر با اَشه (روانپزشک) و پزشکِ درمانگر با مَنتره (پزشکِ روحانی و موبد) و عدم تفکیک میان پزشکان عمومی و گیاه پزشکیان در ایران باستان، این طبقات پنجگانه را سه طبقه فرض کرده اند که مسلماً شواهد و مستندات موجود، فرض آنها را ابطال می کند؛ سیریل الگود نیز از این اشتباه برکنار نمانده است و در کتاب خود، طبقاتِ پزشکان در ایران

پس از اسلام نیز همین رویکرد و راهبرد، با اندکی تأخیر، از اواسط قرن دوم هجری به همت پزشکان جندی شاپور، خراسان، فارس و ری پی گرفته شد و طب ایرانی، در امتزاج با رهنمودهای اسلامی، یهودی، سریانی و یونانی، به نقطه عطف قابل اعتنایی در طب قرون میانه مبدل گردید به طوری که فاصله ی قرون سوم تا هفتم هجری (قرون ۹ - ۱۲ م.) را «عصر طلایی دانش طب در ایران و اسلام»^۳ می دانند. (نورمحمدی، ۱۳۸۱: ۱۹)

ظهور طبای حانس و اس‌مندان بزرگی همچون ابن ربّن طبری، مجوسی اهوازی، سیسری، اخوینی بخاری، زکریای رازی، ابن سینا، جرجانی، ابومنصور هروی، و... در آن روزگار، سبب شد پزشکی ایران، اعتبار بی مانندی در مراکز

باستان را شامل سه طبقه ی «شفا دهندگان با اصول روحانی»، «شفا دهندگان با قانون و شفا دهندگان با چاقو و کارد» (الگود، ۱۳۷۱: ۲۶) بر می شمرد. (عبّاس نژاد و باطنی، ۱۳۹۳: ۱۶)

³ - *The Golden Age of Knowledge and Civilization in Islam*

علمی جهان اسلام و اروپا بیابد به طوری که حتی امروزه، در بسیاری از زمینه های طبّی، آثار این پزشکانِ حاذق، مورد مطالعه جدّی پژوهشگران قرار می گیرد. (خلیلی و همکاران، ۱۳۹۰: ۵۹)

در ضمن دوران است که آثار طبّی مهم و مفصّلی در حوزه طبّ و سلامت عمومی تدوین شد که در اصل، حکم «دانشنامه های پزشکی»^۴ دارند که علاوه بر نسخه های درمانی، مباحثی در شریک اندام ها، علائم بیماری ها، گیاه شناسی، داروشناسی و... را ارائه می دهند.

بازشناسی و احیاء این میراث گرانبقدر، علاوه بر آنکه دیدگاه وسیعی درباره ی ماهیّت طبّ سنتی ایران فراهم می سازد، می تواند در پزشکی نوین نیز پس از سنجش های تجربی و آزمایشگاهی، به عنوان طبّ اصلی یا مکمل در معالجه ی بسیاری از بیماری ها، کارآمد باشد.

^۴ - *Encyclopedia in Medicine*